

טומאת נבלה וטיהור ממנה

פרק א' משנה א'

מקורות - (א) ויקרא י"א לט-מ, תורת כהנים שם פרשתא י' ה"א " וְכִי יָמוּת... פרט לטריפה ששחטה", פרשתא י' ה"ה "לאכלה... שחיטתו מטהרתו", שבת קלה:-קלו. "תניא רשב"ג אומר... אין במינה שחיטה".

(ב) ויקרא י"א כו, תורת כהנים שם פ"ו ה"א, חולין עב.-עב: - המשנה, חולין עג. "וחכמים אומרים ... במוקדשיך".

(ג) טְהָרוֹת פ"א מ"א "שחיטתה... אבל לא מליקתה", זבחים סח.-סח: - המשנה, זבחים סט.-סט: "ת"ר יכול... להביא טריפה ששחטה שמטמאה", זבחים ע. "ור"מ האי נבלה... קמ"ל", זבחים ע: "אמר ר' יוחנן... היא אוסרתה", שטמ"ק שם אות [ג], קרן אורה שם ד"ה מטהר.

(ד) רמב"ם הלכות שאר אבות הטומאות א:א-ג, ב:ח, ב:י, חידושי מרן ר"ז הלוי עמוד עט ד"ה מכתבו הגיעני.

(ה) יומא סג: "ורמינהו ירצה... המשתלח", יומא סד. "רבא אמר... שחיטתו", תוס' ד"ה דחיתו, ספר הישר לר"ת חלק השר"ת נב:ה.

(ו) ירושלמי סוטה פ"ט ה"ה "חד סב... מגיבין ליי", פני משה שם, קרן אורה זבחים ע: ד"ה ערף עז.

(ז) [טהרות פ"א מ"ד "כיוצא בו... נבילות", חולין קכא: "גופא... וגמר שחיטתו פסולה", חולין פד. תוס' ד"ה בעינן].

"... שחיטתה ומליקתה מטהרת את טריפתה, דברי ר' מאיר. ר' יהודה אומר : אינן מטהרות. ר' יוסי אומר : שחיטתה מטהרת, אבל לא מליקתה"

(טהרות פ"א מ"א)

בסוף משנה א', מובאת מחלוקת תנאים משולשת ביחס לטיהור מידי נבלת עוף טהור על ידי שחיטה ומליקה. במשנה לא מבואר האם מדובר בעוף של חולין או של קודשים, ויתכן שאין הבדל בהקשר הזה בין חולין וקודשים. אבל מסברה יש מקום לחלק, שהרי מה למליקה אצל חולין, ומה לשחיטה אצל קודשים?

במידה ומחלקים, ניתן להציע שבחולין דווקא השחיטה תטהר ובקודשים דווקא המליקה. ניתן גם להפריד באופן שונה - שהשחיטה שהיא מושג כללי, תטהר הן בחולין והן בקודשים, ואילו המליקה ששייכת בעולם הקודשים בלבד, תטהר דווקא בעוף קודשים. במשנה שלפנינו אין התייחסות להפרדה שכזו.

משנה מקבילה מופיעה בזבחים סט.-סט.: ושם לכאורה מדובר בקודשים, שהם מעניין המסכת. אף על פי שהמשנה שם לא מתייחסת ישירות לחולין, רש"י על אתר מעיר :

"... וה"ה נמי דבשחיטת חולין טריפה פליג ר' יהודה, וכן שנינו במסכת טהרות... לר' יהודה אחת מלוקות ואחת שחוטות, ולר"מ שתיהן מטהרות, ולר' יוסי שחיטה מטהרת טריפה אבל לא מליקה"

(זבחים סט: רש"י ד"ה ר' יהודה אומר מטמא)

רש"י מתיחס לכל דעות התנאים, ויוצר הקבלה בין חולין לקודשים בשני כיוונים :

כיוון אחד - ר' מאיר שמכשיר שחיטה בחולין, מכשיר אותה גם בקודשים. ר' יהודה פוסל כמובן אף בחולין.

כיוון שני - ר' יהודה שפוסל מליקה בחולין, פוסל אותה גם בקודשים, בניגוד לר' מאיר שמכשיר בשניהם.

כל זה כאמור בניגוד לנטייה הבסיסית לפצל ולומר ששחיטה מטהרת בחולין, ומליקה בקודשים. בהקשר זה, צריך לבחון את המשנה המופיעה בזבחים סח. במהלך המשנה מובא כלל :

"... כל שהיה פסולה בקודש, אינה מטמאה בבית הבליעה. לא היה פסולה בקודש - מטמאה בבית הבליעה..."

(זבחים no.no-:)

טריפה בפשטות מוגדרת כדבר שאין פסולו בקודש, בדומה לבעל מום¹. ואם כך, לפי הכלל שהוצב במשנה הזו, טריפה אמורה לטמא בבית הבליעה, ואפילו אם נשחטה ונמלקה. נצטרך לבדוק כמובן איך יתמודד ר' מאיר עם המשנה הזו.

נתחיל מהבסיס - בבהמה מודים כל התנאים האלו, שהשחיטה מטהרת טריפה מטומאתה. הפיצול בדעותיהם מתחיל מעוף. בעוף חולין, ההגיון הפשוט ישווה לבהמה. במידה ושחיטת בהמה מטהרת את טריפתה מטומאתה, אף על פי שיש בה איסור אכילה, מדוע שבשחיטה של עוף חולין ישתנה הדין?

ר' יהודה מחלק, ובגמ' נאמר שיש לו גזירת הכתוב מיוחדת - 'קרא אשכח'. כלומר, מצד הסברה הצרופה באמת יש מקום להשוות עוף לבהמה, אלמלא גזירת הכתוב. ר' יהודה דורש מנבלה וטריפה - להביא טריפה שמטמאה.

יש מקום כמובן לראות מה עומד מאחורי גזירת הכתוב של ר' יהודה, שמפרידה עוף מבהמה, וצריך לעמוד על שתי נקודות שמשמעותיות להבנת התשתית הסברתית שלה:

נקודה אחת - אופי הדין של נבלת עוף טהור.

נקודה שניה - אופי המצב הזה שבו יש פיצול בין היתר אכילה לטיהור מטומאה - טיב החילוק הזה שבו החפץ אסור באכילה, ואף על פי כן אינו מטמא. שהרי נבלה רגילה היא גם טמאה וגם אסורה באכילה, ופה רואים שאין הצמדה מחוייבת בין הדינים.

ביחס לנקודה הראשונה, ברור שיהיה יותר פשוט לחלק בין בהמה לבין עוף במידה ונראה את הפער בין טומאת נבלה וטומאת נבלת עוף טהור כפער גדול יותר. אם נצא מתוך הנחה שבנבלה יש חפצא של אב הטומאה, אבל בנבלת עוף טהור אין חפצא של אב הטומאה, ורק פעולת האכילה היא היוצרת את הטומאה, יהיה קל יותר להבין את ההבדל לעניין טריפה.

כדי שנבלה תטמא, היא צריכה להיות מנותקת כל כולה מתהליך הַמְקָתָה מוכר כגון שחיטה. רק אז נוכל לומר שהניתוק יצר חפצא של אב הטומאה. מה שאין כן בנבלת עוף טהור, פה אין צורך שהעוף יתפקד כאב הטומאה - מספיקה זהות קלושה של נבלה. פה נוכל לטעון שכל טריפה היא נבלה, אפילו אם היא עברה תהליך של שחיטה או של מליקה.

אם כך, נוכל לומר שההשוואה הבסיסית בין בהמה לבין עוף, קיימת גם לר' יהודה מבחינת תהליכי הַמְקָתָה והגדרות נבילות - גם בהמה וגם עוף שנשחטו בטריפותם,

1 עיין בזבחים סח: תוס' ד"ה אמר.

הופכים לנבלה ונאסרים באכילה. אלא שבעוף - כל נבלה מטמאת, ואילו בבהמה רק נבלה שמסוגלת לתפקד כאב הטומאה מטמאת, להוציא טריפה שנשחטה.

יתכן שניתן למצוא ביסוס בפסוקים לחילוק הזה. המגדיר של נבלת עוף טהור, הן ב"אמור" והן ב"אחרי מות", הוא "נבלה". ומכאן, שבכל מצב שבו החפץ קרוי "נבלה", הוא יטמא. לעומת זאת, בנבלת בהמה שנלמדת על פי התורה כהנים מויקרא י"א לט-מ, נאמר "וכי ימות מן הבהמה" - לא נגזר רק המגדיר של נבלה, אלא מתוארת גם דרך ההתנבלות - "וכי ימות". יש פה תנאי נוסף - הנוגע בנבלת בהמה טמא אך ורק אם מדובר בנבלה שהיא תוצר של "וכי ימות".

אמנם, פסוקים לט-מ עוסקים דווקא בנבלת בהמה טהורה. בנבלת בהמה טמאה, אנחנו שוב חוזרים למגדירים של נבלת עוף טהור. פה באמת השחיטה לא מטהרת טריפה מטומאתה, ולמעשה אין פה בכלל מושג של שחיטה מטהרת גם בלי מציאות של טריפה. ניתן לבאר את זה על רקע אותו הבדל בפסוקים - הפסוק שעוסק בנבלת בהמה טמאה הוא בויקרא י"א כו, ושם שוב אין התייחסות של "וכי ימות" - ההתייחסות היא לנבלה כפשוטה, כפי שהוזכרה בפסוקים שקודם לכן.

אמנם, את ההבדל בין בהמה טהורה לבהמה טמאה, ניתן להסביר בדרך שונה לחלוטין - אפשר לומר שכל מושג השחיטה שייך דווקא בבהמה טהורה, אבל בהמה טמאה לעולם אינה נשחטת. המושג של שחיטה לא שייך כלל בבהמה טמאה.

לחילופין, ניתן לאמץ את החילוק שהעלנו, כפי שהוא עולה מן הפסוקים - ליצירת נבלת בהמה טהורה נחוץ מהלך של "וכי ימות", ובבהמה טמאה ועוף טהור, כל מה שמוגדר כנבלה - מטמא.

כל האמור לעיל, מתייחס לשיטת ר' יהודה, שמחלק בין נבלת בהמה טהורה לבין נבלת עוף טהור. כאן יש להוסיף עוד נדבך. אנחנו מסתמכים על הנחה מובלעת, שאם לוקחים טריפה ושוחטים אותה, השחיטה עצמה פגומה במידה מסויימת. לו היינו אומרים שזו שחיטה מושלמת, הדיון כבר לא יהיה משמעותי. הבהמה במצב כזה לא תיקרא 'נבלה' כלל, וכל איסורה באכילה ינבע משם אחר - שם טריפה.

במצב כזה, כל החילוקים שבין נבלה רגילה ונבלה של "וכי ימות", לא מועילים לנו. פה אין נבלה בכלל, וגם אין איסור אכילה דנבלה, אלא רק איסור טריפה הוא דרביע עליה. כאן צריך להוסיף על גבי גזירת הכתוב של ר' יהודה, נקודה ששייכת ליחס שבין נבלה וטריפה.

ההבנה הפשוטה בהלכות שחיטה היא שאם שוחטים טריפה בצורה רגילה, השחיטה עצמה מושלמת. אמנם, אין בשחיטה כח להתיר את איסורי טריפה, ולכן הבהמה עדיין אסורה. אך האיסור הזה אינו קשור לפגם בשחיטה - גם שור הנסקל שישחט כדת וכדין, ישאר אסור באכילה. אם כן, הלאו והזהות של נבלה הסתלקו עם השחיטה, ונותר רק איסור טריפה. ממילא, אין מקום לטומאת נבלה. הטריפה כשלעצמה לא מכילה תוכן טומאתי, ונותר רק איסור אכילת טריפה בלבד.

במידה ומאמצים את ההבנה הזו, קשה מאד להסביר את דעת ר' יהודה. מדוע לחלק בהקשר הזה בין עוף לבין בהמה? מה משמעות הריבוי של ר' יהודה - "נבלה וטריפה" לרבות טריפה ששחטה שטמאה טומאת נבלה?

כאן אומר הגר"ח² (הובא בגרי"ז בחידושייו בעמוד עט, וזו חלק מדרשת בר-המצווה של הגר"ח) שצריך להבין את הפגם של שחיטת טריפה בצורה שונה - כאשר מדובר בטריפה, השחיטה עצמה איננה שלימה. הטריפות פוגמת במתיר שנקרא שחיטה - זו שחיטה לקויה ופגומה. להבנה הזו יש כמה ראיות, הגרי"ז מביא שתיים ואנחנו נוסיף עוד שתיים.

ראיה ראשונה - הרמב"ם פוסק בהלכות שאר אבות הטומאות ב:י ששחיטת גוי נבלה. אבל לדעתו טומאת הנבלה שיש לתוצר של שחיטת גוי היא רק מדברי סופרים. מדאורייתא, שחיטתו טהורה, אף על פי שהיא אסורה באכילה. הרמב"ם תולה את טומאת הנבלה של שחיטת גוי בטומאת ע"ז, שהיא רק מדברי סופרים. מדין נבלה היא לא מטמאת כלל.

הראב"ד משיג, וטוען ששחיטת נכרי נבלה בלי קשר לעבודה זרה. מסתבר שהוא נוקט כשיטת התוס' בחולין ג: ד"ה קסבר, שממעטים שחיטת נכרי מ"זבחת - ולא גוי". אבל לפי הרמב"ם המיעוט קשור לטומאת עבודה זרה שהיא מדרבנן בלבד. ההגדרה המדויקת לאיסור הנבלה שבשחיטת גוי מופיעה ברמב"ם בהלכות שחיטה ד:יא, ושם יש לימוד מפסוק, ומשתמע שאכילת הנבלה אסורה מן התורה³. מכל מקום, זה על רקע של עבודה זרה. ברור ברמב"ם, בניגוד לראב"ד ולתוס', שאין בגברא בעיה שהוא אינו מוגדר כבר-זביחה. הבעיה היא שזה מסונף לעבודה זרה, ולכן גם רמת הטומאה היא מדרבנן בלבד.

נחזור להלכות שאר אבות הטומאות - הרמב"ם הראה לנו דין של בהמה שאסורה באכילה מדין נבלה, ואף על פי כן היא טהורה מדאורייתא. וכאן מוסיף הרמב"ם:

"... ואם תאמר - והלא היא אסורה באכילה דין תורה! לא כל האסור באכילה מטמא, שהרי הטריפה אסורה וטהורה..."

(הלכות שאר אבות הטומאות ב:י)

הרמב"ם מראה מהדין של טריפה, שיכול להיות פיצול בין טומאה לאיסור אכילה - כפי שהטריפה אסורה וטהורה, כך גם שחיטת גוי. ולכאורה, ההשוואה הזו תמוהה - מה הקשר בין טריפה לשחיטת גוי? בטריפה, השחיטה מושלמת ולכן אין מקום לטומאת נבלה. איסור האכילה מגיע מכיוון שונה - משום שיש פה איסור טריפה. אבל בשחיטת גוי, האיסור באכילה נובע מפגם בשחיטה עצמה, ופיצול בשחיטה גופא - את זה לא מצאנו. אם זו שחיטה טובה, שתתיר באכילה. אם זו שחיטה פגומה - שתטמא.

מתוך ההשוואה של הרמב"ם רואים בעליל, שגם בטריפה השחיטה אינה מושלמת. לא מדובר בבהמה שנשחטה כהלכתה, שאין בה שום נימה של נבלה, אלא רק בעיה של מאכלות אסורות מדין טריפה. הרמב"ם הבין, שגם בטריפה יש ליקוי בשחיטה. אף על פי כן, השחיטה הפגומה הזו שאינה מתירה

2 עיין גם באתון דאורייתא כלל ט"ז.

3 עיין בהלכות שחיטה ד:יב ובכסף משנה שם. עיין גם ביו"ד ריש סימן ב' בט"ז ובש"ך.

באכילה, מצליחה לטהר את הטריפה מטומאתה. ממילא, יש לרמב"ם אב-טיפוס לשחיטה לקויה שיוצרת איסור אכילה דנבלה בלא טומאת נבלות, ובאב-טיפוס הזה הוא תומך את הדין של שחיטת גוי.

ראיה שניה - בן פקועה. בן פקועה נותר ב-ד' סימנים, כלומר בשחיטת אמו או בשחיטת עצמו. מהסוגיות עולה שכאשר האם טריפה והעובר אינו טריפה הוא נותר רק בשחיטת עצמו.

אם השחיטה עצמה מושלמת בטריפה, מדוע שחיטת האם לא תתיר את העובר? אמנם, האם עצמה לא ניתרת בשחיטה הזו, אבל זה לא משום פגם בשחיטה אלא משום טריפותה. אבל העובר איננו טריפה, ואמו נשחטה בצורה טובה. לכאורה שחיטתה צריכה להתיר אותו - טריפת האם לא עוברת לבנה. מהדין הזה עולה, שבטריפה גם השחיטה עצמה לקויה, ושחיטה לקויה אינה מתירה את העובר באכילה, אף על פי שבו עצמו אין שום בעיה.

אלו ההוכחות שמביא הגרי"ז. הגרי"ד הוסיף עליהן עוד שתי ראיות.

ראיה שלישית - הרמב"ם פוסק שנבלה מצטרפת עם טריפה לשיעור של איסור :

"... זה הכלל : כל שאיסורן בלאו אחד - מצטרפין, בשני לאוין - אין מצטרפין. חוץ מנבלה וטריפה, הואיל והטריפה תתחלת נבלה היא"

(הלכות מאכלות אסורות ד:ז)

מה טיב הדין הזה, ומה פשר הניסוח "טריפה תתחלת נבלה"? הגרי"ד מדייק מפה את שיטת הגר"ח והגרי"ז⁴. במידה וטריפה היא איסור נפרד לחלוטין, ושחיטת טריפה היא שחיטה מושלמת, אין מקום לצירוף הלאוים השונים של נבלה וטריפה. הרמב"ם הבין שאף על פי שזה מנוסח בתורה כלאו נפרד, נבלה וטריפה בני חדא ביקתא אינון. במקום שיש שחיטה - הבהמה מותרת. כאשר אין שחיטה - הבהמה נבלה. כאשר השחיטה חלקית - הבהמה מוגדרת כטריפה. ממילא, היות ונבלה וטריפה נמצאות תחת אותה הכותרת של פגם מסוים בשחיטה, הן מצטרפות אף על פי שמדובר בלאוים נפרדים. הדבר מודגש גם בניסוח של הרמב"ם - "הואיל והטריפה תתחלת נבלה היא".

ראיה רביעית - בגמ' בחולין לב: מובאת בעיא של ר' זירא ביחס לניקבו בני מעיים בין סימן לסימן. הוא מתלבט - האם שחיטת סימן ראשון תצטרף לשחיטת הסימן השני לעניין טיהור מידי נבלה? הבעיא הזו תמוהה - לכו"ע שחיטת בהמה טריפה מטהרתה מידי נבלה. ואם שחיטת שני סימנים בטריפותה מטהרת אותה, מדוע ששחיטת סימן אחד בצורה מושלמת, ושחיטת הסימן השני בטריפותה, לא תטהר אותה?

מכאן מדייק הגרי"ד, שר' זירא חשב ששחיטת טריפה היא שחיטה מסוג שונה לחלוטין, והיא לא מוגדרת כשחיטה כשרה. ומכיון שכך, היה לו ספק ביכולת לצרף שחיטה סוג א' ושחיטה סוג ב'. נקודה נוספת שעולה ביחס ליסוד של הגר"ח בהסבר אופי הפסול של טריפה, קשורה לדין שמעלים התוס' בחולין לב. ד"ה ורמינהי. הם דנים בהיכי תימצא שבה יש באותה בהמה גם איסור נבלה וגם איסור

טריפה. לדעת התוס', לוקים עליה שתיים. ברמב"ם לא מובא במפורש מקרה כזה, אבל לפי הקו של הגר"ח, סביר להניח שבתרחיש כזה לפי הרמב"ם ילקו רק פעם אחת.

כל זה במסגרת דעת ר' יהודה. אמנם, היינו יכולים להעלות הסבר אחר לשיטתו, הסבר שיעקוף את הגר"ח. ניתן לומר שלדעת ר' יהודה, קיימים פה שני מטמאים נפרדים:

מטמא אחד - נבלת עוף טהור.

מטמא שני - טריפת עוף טהור.

במידה ומסבירים כך, אין צורך לומר שהטריפה היא סעיף בהלכות נבלה. אבל בגמ' לא מוזכר מטמא כזה של טריפת עוף טהור, ובפסוק עצמו ניתן להבין שהכל מבוסס על נבלה אלא שישנן שתי רמות של נבלה לפי ר' יהודה - נבלה מושלמת, וטריפה שהיא תחילת נבלה, וזה על פי היסוד של הגר"ח. בסיכומו של דבר, שמנו בפיו של ר' יהודה שתי טענות:

טענה אחת - יש חילוק בין עוף לבין בהמה, כאשר בבהמה יש טומאת נבלות רק בתרחיש של "וכי ימות", להוציא טריפה שנשחטה. בנבלת עוף טהור, כל סוגי הנבלה מטמאים, כולל טריפה שנשחטה.

טענה שניה - טריפה נקראת נבלה ברמה מסוימת, וזה על פי יסוד של הגר"ח.

ר' מאיר ור' יוסי שחולקים על ר' יהודה, יכולים לתקוף אחת משתי הטענות שלו. יתכן שהם מסכימים לחילוק הבסיסי שיש בפסוקים בין בהמה לבין עוף, אבל היסוד של הגר"ח אינו מקובל עליהם, ולדעתם טריפה איננה נבלה כלל, אפילו לא ברמה שנדרשת לטומאת נבלת עוף טהור. לחילופין, יתכן שהם מסכימים ליסוד של הגר"ח, ושחיטת טריפה לדעתם היא שחיטה לקויה, אלא שכפי ששחיטה כזו מטהרת בהמה מטריפתה, כך גם בעוף.

דיברנו על שחיטה. נעבור כעת למליקה, וכאן החידוש האדיר הוא במסגרת דעת ר' מאיר. במשניות בזבחים עוד ניתן לצמצם את שיטתו של ר' מאיר. המשנה בדף סח.-סח: אומרת שטומאת בית הבליעה היא פונקציה של 'פסולו בקודש', והדיון במשנה בדף סט.-סט: יכול בהחלט להישאר אך ורק במסגרת של מליקת טריפה בקודשים. זאת אם נמצא לר' מאיר הגדרה כזו של 'פסולו בקודש' שתכלול טריפה, או שנאמר שהמשנה בדף סח.-סח: איננה כשיטת ר' מאיר.

מכל מקום, מליקה יכולה להצטמצם לקודשים. בכיוון ההפוך, דהיינו הרחבה של שחיטה מחולין לקודשים, עדיין ניתן לאחוז באופן סביר. ניתן לומר שהשחיטה היא מעין מטהר-על. אמנם בקרבנות העוף דרושה מליקה, אבל מכיון שהשחיטה מטהרת בכל מקום ואפילו מחוץ למסגרת של עופות, יש לה מקום גם בעולם של קרבנות העוף. נוכל לטעון שכל הפיצולים של שחיטה ומליקה הם ברמה של מצווה והכשר קרבן, אבל לעניין טיהור מידי נבלה השחיטה תועיל בקודשים ובחולין, בפנים ובחוץ.

הגמ' בזבחים סט. אומרת ששחיטת עוף קודשים בחוץ אינה מטמאת מכיוון שחייבים עליה משום שחוטי חוץ. מהדין של שחוטי חוץ אנחנו לומדים שיש פה שם שחיטה, ושם שחיטה מטהר בכל מקום. אולי בעולם של קרבנות, שחיטת חוץ מהווה פסול, אבל זו עדיין שחיטה, ולכן היא מטהרת.

מליקה לעומת זאת, תועיל מסברה רק בקודשים בפנים. מחוץ למוקד המוגדר הזה, המליקה היא אפס. אם נתעקש על הרחבה, אז נרחיב למליקת קודשים בחוץ הואיל ומדובר בקודשים בחפצא, ובקודשים מליקה היא הליך מוכר. אבל בחולין היינו אומרים מסברה שמליקה כמוה כנחירה, וזה אף בלי להתיחס למליקת טריפה.

כאמור, במסגרת המשניות בזבחים, אפשר לצמצם את דעת ר' מאיר במליקה לקודשים. אך במשנה בטהרות אין שום איזכור של קודשים, ומשתמע ממנה שהדיון הוא כללי.

יתרה מזו - בגמ' בזבחים ע: יש מחלוקת אמוראים ביחס להיקף דעת ר' מאיר. ר' יוחנן סבור שר' מאיר טיהר רק בתמימים. החילוק בין תמימים לבעלי מומין, מצמצם את שיטת ר' מאיר לקודשים בלבד. אבל ר' אלעזר שמרחיב גם לבעלי מומין ואפילו לאוויזים ולתרנגולים, חורג מהעולם של קודשים. קדושת מזבח בעופות קיימת רק בתורים ובבני יונה. לאוויזים ולתרנגולים יש לכל היותר קדושת בדק הבית, אבל מה עניינה של זו לדיון שלנו?

וכאן מסיק הקרן אורה (וקדמו השטמ"ק באות [ג]), אלא שלא היה בדפוס לפני הקרן אורה, שר' מאיר דיבר גם על מליקה בחולין. כלומר, לר' מאיר אין הבדל בין חולין לקודשים, אבל לא רק לעניין שחיטה אלא גם לעניין מליקה. זה מוביל אותנו לבחינת הנקודה העקרונית שלנו - האם יתכן שלמליקה תהיה משמעות בחולין? למעשה, טמונה פה שאלה כללית יותר, שעולה בעיקר מתוך דברי ר"ת בספר הישר (חלק השו"ת, נב:ה).

בגמ' בזבחים ע: מעלה ר' ירמיה בעיא ביחס לערף עז, כאשר ההתלבטות שלו היא בשאלה אם דרוש מין עגלה או שדרוש מין בהמה. ברור לר' ירמיה שעריפה מועילה בעגלה לטהרה מידי נבלה. מה פשר ההרחבה הזו? השאלה קשה במיוחד אם נאמר שעריפת עז מטהרת - בעריפת עגלה אפשר לדבר על הכשר מצוותה, אבל מה לעריפה ולעז?

מפה משתמע שאם קיים איזשהו תהליך שהתורה מתווה כדרך של הכשר מצווה בַּהֲמָה כְּלָשָׁה, תהליך זה מטהר תמיד מידי נבלה. והחידוש הזה כולל בתוכו שני שלבים:

שלב ראשון - יש טהרה מידי נבלה כשמצוותו בכך (ואכן, הגמ' רואה חידוש גם בכך שעריפה מטהרת בעגלה עצמה, כפי שלומד ר' ינאי במיוחד מהך דכפרה כתיב בה כקודשים).

שלב שני - הרחבה מאותו מקרה של מצוותו בכך, לטיהור כולל של פעולת ההמתה הזו מידי נבלה, בכל מקום שבו ישתמשו בה.

הדיון שהתייחסנו אליו בזבחים ע:, מופיע במקביל בירושלמי בסוטה פ"ט ה"ה, כאשר יש שם מבוכה מסויימת לגבי הגירסאות (לפי גירסת הפני משה, הדיון והמסקנות מקבילים לבבלי, אם כי אין שם את ההרחבה של ערף עז, ויעויין בקרן אורה).

מהו יסוד הדין של מליקה שמטהרת חולין, ושל עריפה שמטהרת נבלה? הגמ' ביומא סד. אומרת שדחייתו של שעיר המשתלח מעבר לצוק, זו היא שחיטתו. הנפק"מ, למשל, לעניין אותו ואת בנו - אם שחטו בהמה לחולה ביום הכיפורים, אסור לדחות את הולד מהצוק על תקן של שעיר המשתלח. אמנם, ביחס לעריפת עגלה, משתמע מהגמ' בחולין לב. שאין בעיה של אותו ואת בנו.

ר"ת מבאר את ההבדל שבין דחיית צוק ועריפה. דחיית צוק היא סוג מסויים של שחיטה, מה שאין כן בעגלה ערופה. שעיר המשתלח הוא מעין קרבן, ודחייתו מהצוק היא כשחיטת עולת קודשים וכמליקת עוף

קודשים. זה כבר מכליל אותו בלאו של אותו ואת בנו. בעגלה ערופה לא מדובר בכלל בעולם של קודשים, ועריפתה איננה עבודה.

הקרן אורה מתחבט בשאלת מעמדה של עגלה ערופה - האם יש עליה שם קדושה, או שהיא רק איסורי הנאה בעלמא. מהמאירי בפסחים כו. משתמע שיש בה קדושה, וגם הרמב"ם משתמש במינוח של הקודש טעות ביחס לעגלה ערופה שירדה לנחל ונמצא ההורג, אם כי גם אם נכניס אותה לעולם של קודשים, עדיין יתכן שעריפתה אינה עבודה אלא רק תהליך של כפרה, וזה כבר מסלול שונה. ממילא, אין בעריפה מימד של שחיטה, ולכן אין בה איסור של אותו ואת בנו.

אבל מדוע החילוק הזה בין עריפה לדחיית צוק לא ישפיע גם על טומאת נבלה? מדוע שלא נאמר שדווקא דחייתו לצוק מטהרתו מידי נבלה, משום שזו היא שחיטתו, ואילו עריפה שאינה בגדר שחיטה לא תטהר מידי נבלה? כאן ניזכר בדיוק בפסוקים שעוסקים בנבלת בהמה טהורה. מי שסובר שעריפת עגלה מטהרתה מידי נבלה, חושב שאין צורך בהקשר הזה דווקא בשחיטה או בתהליך שחיטה. צריך רק שנוכל לומר שזה לא פגר - שזה לא תהליך של "וכי ימות מן הבהמה". זאת משום שזה מה שנדרש בפסוקים ביחס לטומאת נבלת בהמה טהורה - לא כל נבלה מטמאת אלא רק פגר. אם אדם יקח ויהרוג בהמה טהורה, זה "וכי ימות". אבל ברגע שהיא עברה תהליך המתה מוכר על פי דין אין כאן "וכי ימות". עריפה היא תהליך מוכר, אף על פי שהיא איננה שחיטה.

וכאן עולה שאלה של גבולות - עד כמה להרחיב את היסוד הזה? לדעת ר' יוחנן, למשל, מסתבר שגם בעריפת עגלה יש טומאת נבלה. לדעת ר' אלעזר, גם עריפה בעגלה מטהרת, ויתכן שתהיה הרחבה נוספת ביחס לעריפה בכל סוגי הבהמות.

במקביל, ניתן לדון במליקה. האם היא תוכשר רק במקום שמצוותה בכך - בעוף קודשים בפנים (במקביל לעריפה בעגלה), או שמא נרחיב לכל עולם הקודשים, ויתכן

שנרחיב אפילו למליקת חולין, מאחר וזה תהליך המתה מוכר שמטהר עופות בכל מקום.

תיתכן, אם כך, הקבלה בין המחלוקת ביחס להיקף הטיהור של מליקה, לבין המחלוקת ביחס להיקף הטיהור של עריפה. אם כי ההקבלה תפעל רק לכיוון אחד. כלומר, מי שמטהר בערף עז, יטהר גם מליקת עוף בחולין. למי שמטמא בערף עז, יש עדיין מקום לדון במליקה. ניתן לומר שדווקא עריפה ממוקדת בעגלה בלבד, כי גם הכשר העריפה בעגלה לא הגדיר אותה כתחליף שחיטה. אבל הכשרת מליקה בעוף קודשים גם הקנתה לה מעמד של תחליף לשחיטה, ומכיון שזו שחיטה בקודשים היא יכולה להחשב כשחיטה גם במקומות אחרים.

יתכן שהנקודה הזו קשורה ליחס הכללי שבין מליקה ושחיטה, וגם ליחס בין שחיטת קודשים ושחיטת חולין. האם שחיטת קודשים מקבילה באופן מדויק לשחיטת חולין, אלא שיש לה מטרה נוספת של היתר אכילה לגבוה, או שמדובר בשני עולמות נפרדים?

החקירה הזו מתחילה כבר סביב הפסוק בפרשת ראה, שעוסק בשחיטת חולין :

כי ירחק ממך המקום... וזבחת מבקרך ומצאנך אשר נתן ה' לך כאשר צויתך...

(דברים י"ב כא)

לאן מפנה אותנו הכתוב במלים 'כאשר צויתך'? רש"י מבאר על פי הספרי, שביטוי זה מתייחס לכל ההלכות שנאמרו בשחיטה כהלכה למשה מסיני. הרמב"ן מעלה אפשרות ש"כאשר צויתך" פירושו - כפי שצויתי אותך על השחיטה בקודשים : מה קודשים בשחיטה, אף חולין בשחיטה. לפי רש"י ישנה הפרדה בין שחיטת קודשים לשחיטת חולין, ואילו לפי הרמב"ן יש מכנה משותף רחב.

אם חולין וקודשים הם חלק ממערכת אחת, אפשר להגדיר גם את המליקה כחלק משחיטה, אפילו לגבי חולין. ואז יתכן שמליקה תטהר בעוף חולין, בתרגולים ובאווזים, גם אם עריפת עז אינה מטהרת. במידה ומדובר בעולמות נפרדים, יש מקום לומר שמליקה היא דין מקומי, ולבודד את המליקה לקודשים בלבד - בחולין נאמר שמליקה כמוה כנחירה.

ר' יוסי הוא הצלע השלישית במשנה, ולפיו מליקה לא מטהרת טריפה מטומאתה. זה נכון הן בחולין והן בקודשים. סביר להניח שגם עריפה לא תטהר לפיו, וזהו רק דין מיוחד בשחיטה על תקן של מטהר-על. יש להשוות את ג' דעות התנאים האלו, גם למשנה בזבחים סח.-סח: . העקרון המנחה שם הוא 'פסולו בקודש', וזה מה שקובע לטומאת נבלת עוף טהור. אמרנו כבר שלשיטת ר' מאיר יהיה קשה להתאים את המשנה, משום שטריפה מוגדרת בפשטות כדבר שאין פסולו בקודש, ולפי המשנה שם נגיע למסקנה שטריפה מטמאת בנבלת עוף טהור אפילו כאשר נשחטה, בניגוד לדעתו. לפי ר' יהודה, שחיטה ומליקה לא מטהרות טריפה, ושיטתו תתיישב עם הכלל של 'פסולו בקודש'. ככלל, היסוד הזה מופיע בשלשה מקומים מרכזיים:

מוקד אחד - זבחים פד. ביחס לדין של 'אם עלו לא ירדו'.

מוקד שני - מעילה ב:-ג. בהקשר של הפקעת מעילה.

מוקד שלישי - זבחים סח.-סח: בדין של מליקה וטומאת נבלת עוף טהור.

האם הסוגיה של נבלת עוף טהור מהווה מוקד עצמאי, או שמא היא חלק מהמערך הכללי של הדינים שנחרזים סביב 'פסולו בקודש'? ניתן להעלות בהקשר זה שני כיוונים:

כיוון אחד - ניתן לנתק ולומר שהמגדיר של 'פסולו בקודש' ביחס לטומאת נבלת עוף טהור, איננו קשור לדין של 'אם עלו לא ירדו'. זה דין עצמאי, שקשור בהגדרת שחיטה. אם נעשתה שחיטה כראוי, ורק אחר כך התרחשה תקלה, אז ודאי שלא מדובר בנבלה. המצב של שחיטה כראוי, נקבע על ידי המעבר של מחסום ה'פסולו בקודש'.

כיוון שני - השאלה האם המליקה מְנַבֶּלֶת ומטמאת, או שהיא מכשירה ומטהרת, מהווה סניף של דין 'אם עלו לא ירדו'. ברגע שהפסול מוגדר כ'פסולו בקודש', וקיים הדין של 'אם עלו לא ירדו', אנחנו אומרים שהיתה פה מליקה, משום שאז הקרבן יכול לעלות למזבח. אמנם, זה רק במפלס של בדיעבד, של 'אם עלו', אבל זה כבר מספיק לכך שהמליקה טהרה מידי נבלה.

ההבדל בין שני הכיוונים, יתבטא ביכולת להגדיר 'פסולו בקודש' ביחס לנבלת עוף טהור, בצורה שונה מההגדרה של 'פסולו בקודש' לעניין 'אם עלו לא ירדו'. אמנם התוס' בזבחים סח. ד"ה מלק הבינו שהקריטריון הוא אחיד. הבנה זו יצרה להם בעיה עם הפסול של מלק בלילה לפי ר' יהודה. זאת משום שבמשנה בדף סח. נאמר שמלק בלילה אינו מטמא בבית הבליעה, ואילו בדף פד. אומר ר' יהודה שמליקה בלילה תרד. וזה מוביל את התוס' לאחת משתי מסקנות אפשריות:

מסקנה אחת - כל הסוגיה בדף סח.-סח:, איננה מסתדרת עם שיטת ר' יהודה, והיא הולכת לפי שיטת ר' שמעון בזבחים פד. .

מסקנה שניה - כשאמר ר' יהודה ששחיטת לילה תרד, הוא התייחס לשחיטת בהמה. במליקת עוף מודה ר' יהודה שמליקת לילה לא תרד, כפי שאינה מטמאה בבית הבליעה.

כל זה, כאמור, מתוך הנחת התוס' שמדובר בקריטריון אחיד. יתכן בהחלט שניתן לנתק - את 'פסולו בקודש' של המשנה בדף פד. 'גדיר ר' יהודה בצורה שממעטת לילה, ואת 'פסולו בקודש' של נבלת עוף טהור, 'גדיר ר' יהודה באופן שמרבה לילה.

התוס' מדייקים מהגמ' בדף סט. שאומרת ביחס למליקה בפנים:

"... הואיל והיא מתרת את האיסור אין מטמא בגדים בבית הבליעה..."

(זבחים טו.)

כלומר, הואיל ומליקה מתירה את איסור ההקרבה על ידי הובלה למצב של אם עלו לא ירדו, גם אין פה טומאת נבלת עוף טהור.

הדיוק הזה איננו מוכרח - המשפט הזה נאמר בגמ' בשלב שבו חשבה הגמ' שגם מליקה בפנים תנבל ותטמא, ועל זה נאמר שהואיל והיא מתרת את האיסור, היא גם מטהרת. אבל יתכן שאחרי שמליקה זכתה בהכרה של תהליך הַמָּתָה מוכר, היא מטהרת גם כאשר היא לא מתרת את איסור ההקרבה כלל.